

ROMÂNĂ LITERARĂ ÎN REPUBLICA MOLDOVA: ISTORIE ȘI ACTUALITATE

Acad. Nicolae Corlăteanu

Acad. Nicolae Corlăteanu, dascălul filologilor

The defunct academic Nicolae Corlăteanu held the memorable speech in residence of the Parliament of Republic of Moldova, at the scientific Conference “Romanian language is the correct name of our language”, Chisinau, on 20th – 21st of July 1995. The communication is concentrated on the several subjects: the spoken language of dialects and literacy language; the Romanian literacy – synthesis of est-european romanian specificity; Mihai Eminescu about source of constitution of Romanian literacy; our integration in the European and world-wide spirituality.

1. Ori de câte ori mă aflu în situația de a vorbi într-un mediu rural sau al unor oameni mai puțin versați în problemele lingvistice, obișnuiesc să-mi încep cuvântul cu adresarea: „Oameni buni”, pe care am auzit-o și am practicat-o mereu în convorbirile nu numai cu sătenii mei caracuieni, ci și cu alți locuitori în timpul investigațiilor dialectologice și folclorice realizate pe teritoriul republicii noastre și al Bucovinei. În continuare le spuneam ce aveam de spus în moldovenește, așa cum eram deprins a vorbi de la mama, tata, frații și surorile mele, de la toți consătenii și concetățenii mei. Și totdeauna m-au priceput, și am ajuns la bună înțelegere.

Acum mi s-a oferit ocazia să mă înfățișez în incinta Parlamentului Republicii Moldova, ai cărui deputați din actuala legislatură sunt în marea lor majoritate oameni de la țară, feciori și fiice de țărani, dar care astăzi – mulți dintre ei – nu mai mânuiesc sapa și cazmaua, cosa, îmblăciul și plugul, ci sunt cu studii superioare de specialitate, au ajuns în posturi de conducere (agronomi, ingineri, învățători, profesori, medici, ziariști etc.). Făcând carte la Universitatea de Stat din Moldova și la alte instituții de învățământ superior, ei au devenit doctori în diverse științe, profesori de liceu și profesori universitari,

conducători de întreprinderi industriale, nu numai la sate, ci și la orașe, scriitori de vază, oameni de înaltă cultură. Dvs., domnilor deputați, prin voința poporului nostru, ați ajuns acum la cârma legislației noastre, întocmiți legile.

Și totuși, omul simplu de la țară, ca și cel plecat de curând de acolo și care trăiește acum o viață nouă, deși are alte preocupări în epoca noastră de dezvoltare rapidă a științei și tehnicii, nu uită de cele ce i s-au întipărit în inimă și în suflet de la moși și strămoși. Cred că are mare dreptate Petru Cărare când spune:

Eu n-am ucis țăranul din mine/ Și, dacă-n vârtejuri de timp nou/ A fost să schimb eu plugul pe stilou,/ Tot asudând îmi capăt drept la pâine.

De altfel, problema legăturii indestructibile dintre generații, adaptabilitatea la noile condiții de viață i-a preocupat pe mulți oameni de cultură și, în special, pe scriitori. T. Arghezi, de exemplu, reda cu deosebită emoție gândul:

Ca să schimbăm, acum, întâia oară/ Sapa-n condei și brazda-n călimară/ Bătrânii-au adunat, printre plāvani,/ Sudoarea muncii sutelor de ani.

Această experiență a vieții generațiile mai în vârstă au adunat-o pentru a ușura calea celor tineri spre cuceririle științei, progresul tehnic, spre atingerea idealurilor supreme de păstrare și dezvoltare a tradițiilor seculare, pentru a ridica neamul nostru strămoșesc la un nou nivel de știință, cultură, așezându-l alături, în rând cu toate popoarele civilizate ale lumii.

În această convorbire cu dumneavoastră, doresc să mă adresez cu aceleași cuvinte, moștenite de noi de la strămoși:

– Oameni buni! Hai să explicăm, să lămurim pe

înțelesul tuturor unele probleme și să ajungem la o bună înțelegere și în privința chestiunilor ce privesc limba noastră, ca să nu mai menținem tensiunile, neliniștea: nici a noastră, nici a celorlalți concetățeni, mai ales a celor conduși de avânt tineresc.

1.1. Zicând acestea, cu învoirea dumneavoastră, mă voi strădui să-mi expun părerile asupra următoarelor teme, ce vor fi continuate mai în detaliu de oratorii care vor urma la cuvânt:

a) **Limba vorbită a graiurilor și limba literară;**

b) **Româna literară – sinteză a specificului lingvistic romanic est-european;**

c) **Mihai Eminescu despre sursele de formare a românei literare;**

d) **Integrarea noastră în spiritualitatea europeană și mondială.**

A. LIMBA VORBITĂ A GRAIURILOR ȘI LIMBA LITERARĂ

2. Din multitudinea de probleme ce privesc limba ca fenomen social, ca principal mijloc de comunicare a gândurilor și sentimentelor umane, m-am hotărât să expun aici pe scurt relațiile dintre vorbirea vie – graiurile, limba de conversație, pe de o parte, și limba literară, limba exemplară – cum o numesc unii, pe de alta.

Ceea ce caracterizează în mod deosebit vorbirea vie este prezența nemijlocită a doi, trei (în orice caz nu prea mulți) vorbitori, posibilitatea de a indica în mod nemijlocit un obiect concret despre care se discută, uneori chiar arătându-l cu degetul (*iată-l, iaca, vezi!*). În asemenea condiții se cere o precizie mai mică în exprimare, fără prea mulți termeni științifici sau tehnici de specialitate, se recurge frecvent la folosirea pronomelor demonstrative (*acesta, acela*, chiar și la formele lor dialectale *aista, asta, aiasta, ăla*) etc. Caracterul de dialog exclude utilizarea propozițiilor mai lungi și

complicate. Se admit și unele repetări. Ca mijloace suplimentare de expresie apar *mimica, gesturile, intonația*. Nu mai menționăm faptul că în vorbirea vie mai apar câteodată greșeli care pot trece uneori și neobservate, cuvinte străine nelalocul lor sau alte abateri de la normele literare. Cele mai frecvente sunt rostirile populare ca: *țișior, chișior* sau scurtat: *cior – ți-ai spalat cioarili* (rostirea literară cere forma *picioar*). Nu sunt recunoscute literare nici formele morfologice dialectale ca *să șie, să știbă* (literar – *să fie, să știe*), precum și construcțiile sintactice de tipul *ce tu faci?* (literar – *ce faci tu?*). Abundente sunt și abaterile de la normele lexicale. Când auzim vorbindu-se, chipurile, în moldovenește: *acolo palucesc butâlșili, el îi zaslujenii, l-o lișit, altă astanovkă* și multe altele de același fel, mai putem noi spune că e vorba de limba noastră? Nu! Acestea sunt cuvinte și forme luate din diverse limbi. Nu e vorba

aici nici de limba noastră, nici de cea rusă, ci de un ghiveci lingvistic. Asemenea vorbire macaronică circula pe vremea ocupației austriece și în Bucovina, când amestecul lingvistic includea germana. „*Ein popă ging odată mit o iapă zum căpăstru. Aber de ia un zeit încoace iapa wollte nicht să meargă. Haide, iapă, sagte popa, aber iapa în veci se culcă.*” Lucrurile acestea întotdeauna se luau în răs. Astfel în comediile lui V. Alecsandri cucoana Chirița vorbea cu francezul Charles despre *fleurs de coucou* (flori de cuc) și de *tambour d'instruction* (dobă de carte). Rușii au avut și ei chirița lor. În

Acad. Nicolae Corlăteanu omagiat la Casa Limbii Române cu prilejul jubileului de 85 de ani. Anul 2000

1840-1844 scriitorul Ivan Petrovici Meatlev a publicat poemul *Сенсации и замечания госпожи Курдюковой за границей, дан лэтранже* în care apar versuri macaronice ca *Je ne dis pas la каша / Манная avec de пенки; / Поросянок sous le хрен* etc., etc. Iar la noi, astăzi, auzim deseori curiozități lingvistice ca cele citate, rostite chiar în serios în

convorbirile obișnuite nu numai dintre oameni puțin instruiți.

Mergând pe această cale, se poate ajunge în genere la o asimilare deplină, când vorbirea corectă va fi înlocuită cu totul prin mijloace lexicogramaticale ce aparțin altor limbi.

Se observă totuși în ultima vreme o anumită tendință – ce-i drept, foarte timidă – de a corecta într-o oarecare măsură situația. Am surprins astfel convorbiri dintre diferite persoane, mai ales tinere, de felul: „*Asta-i după potrebnosti*. – Da pe moldovenește? – *După necesitate*. – Și *voobșce* așa-i. – Da moldovenește? – *În general*”. Trebuie deci să fim mereu atenți la felul cum vorbim, să ne controlăm mijloacele de exprimare.

Acum despre limba literară. Ea a luat naștere, mai întâi de toate, în formă scrisă, de aceea cere mai multă atenție și precizie în alegerea cuvintelor, o construire mai adecvată și îngrijită a propozițiilor, o diferențiere mai vădită din punct de vedere stilistic. În vorbirea literară se utilizează frecvent cuvintele cu sens abstract (*aspect, ipoteză, respectiv* etc.), termenii științifici și tehnici (*micron, proton*). Se impune aici folosirea corectă și obligatorie a articolului posesiv (*al, a, ai, ale*) și a altor particularități gramaticale normative.

Oamenii de înaltă cultură, scriitorii în special, au sesizat foarte bine această diferențiere. Se întreba odată poetul clasic rus A. Pușkin: „Poate oare limba scrisă să se asemene întru totul cu limba vorbită?”. Și răspundea: „Nu, tot așa după cum limba vorbită nu se poate asemăna întru totul cu cea scrisă... Limba scrisă se îmbogățește în fiecare clipă cu expresii născute în vorbire, dar nu trebuie să renunțe la cele dobândite în decursul secolelor. **A scrie numai cu mijloacele limbii vorbite înseamnă a nu ști limba**” – încheia poetul rus.

Sunt importante și instructive și părerile altor maeștri ai cuvântului. Scriitorul italian Edmondo de Amicis (1846-1908) considera că „diferența dintre limba vorbită și cea scrisă ne reamintește deosebirea dintre fugă și un mers liniștit” (autorul avea în vedere, probabil, mai ales tempoul rapid de vorbire al italienilor). Englezul B. Shaw (1856-1950) preciza: „Sunt cincizeci de feluri de a spune *da* și cinci sute de a spune *nu*, dar numai un singur mod de a scrie aceasta”.

Limba literară, mai ales cea scrisă, adresându-se unui public larg, poartă un caracter monologic sub forma unei stilizări a modului oral de comunicare.

Are loc ceea ce se numește proces de sublimare, perfecționare, înălțare la cel mai înalt grad de desăvârșire a vorbirii vii, populare.

Limba literară este un idiom cu caracter universal, funcționând în toate sferile de activitate umană a entității etnice respective. Limba literară are un caracter supradialectal, ea e superioară dialectelor, graiurilor, vorbirii populare vii, mijloacelor expresive de conversație obișnuită, degajată, nestingherită.

B. ROMÂNIA LITERARĂ – SINTEZĂ A SPECIFICULUI LINGVISTIC ROMANIC EST-EUROPEAN

3. E de subliniat în mod special că la procesul de formare și stabilizare a limbii române literare moderne, unice pentru **toți românii (moldoveni, munteni, ardeleni, bucovineni, maramureșeni etc.)**, au participat reprezentanții tuturor provinciilor istorice românești, după cum constata și academicianul rus V. F. Șișmariov.

Adevărații ctitori ai acestei forme sublimate a romanității lingvistice orientale – limba română literară – au fost: muntenii Ion Heliade-Rădulescu, Cezar Bolliac, moldovenii Gh. Asachi, C. Negruzzi, ardelenii G. Bariț, A. Mureșanu ș.a. Toți aceștia înțelegeau că în procesul de formare a unei limbi literare (ca cele ce se stabiliseră deja în Spania, Franța, Italia, precum și în Portugalia) nu se pot limita (în noile condiții de dezvoltare socială și economică a secolului al XIX-lea) doar la mijloacele expresive ale vorbirii populare din cutare sau cutare ținut românesc, ci erau necesare resurse de îmbogățire din toate ținuturile și din alte limbi, în special din latină – ca bază de formare a tuturor limbilor romanice literare moderne, de asemenea, din aceste limbi romanice actuale.

Ion Heliade-Rădulescu scria: „Noi nu ne împrumutăm, ci luăm cu îndrăzneală de la maica noastră (latina) moștenire și de la surorile noastre (limbile romanice apusene) partea ce ni se cuvine”. Aplicând în practică acest principiu, el a căutat să pună în circulație o serie întreagă de cuvinte, considerate atunci ca neologisme (*deputat, instanță, procuror, tribunal, reciproc* etc.). În același timp Heliade-Rădulescu cerea „să lucrăm limba”, ceea ce însemna că aceste cuvinte, luate din alte limbi, trebuiau adaptate „după genul și natura limbii noastre”. Deci, nu se cade a spune, de exemplu, ca în grecește, *patriotismos, cliros* etc., ci *patriotism, cler*. El se pronunța categoric împotriva traducerilor lingvistice artificiale (calcurilor) de tipul: *cuvântelnic* (în loc de *dic-*

ționar), neîmpărțit (atom), asupragrăit (predicat), aniadzănoapte (nord) ș.a. Ca să anihileze deosebiri- le regionale „în pronunție, în materie, în formă și în fraze” (adică ceea ce astăzi numim dialectisme – N. C.) în 1828, la Sibiu, Heliade-Rădulescu a publicat o gramatică pe baza tuturor celorlalte lucrări simi- lare cunoscute de el (S. Micu și Gh. Șincai, Ienăchiță Văcărescu, I. Molnar ș.a.).

Heliade a purtat o vie corespondență cu arde- leanul G. Bariț și moldoveanul C. Negruzzi, apă- rând ca un veritabil animator cultural, dând dovadă de multă înțelepciune în procesul de creare a unei limbi literare unice pentru românii de pretutindeni pe baza subdialectelor dacoromânei. Heliade-Rădu- lescu socotea că „singurul mijloc ca să ne unim la scris și să ne facem o limbă generală literară este să urmărim limbii cei bisericești și pe tipii ei să facă cineva și limba filozofului, matematicului, politicu- lui”. Aceasta însemna că pe baza limbii folosite în textele vechi, scrise în corespundere cu limba vorbi- tă, recurgându-se – în vederea creării terminologiei filozofice, științifice și social-politice – la mijloacele de limbă din latină și din limbile romanice occiden- tale, să se completeze golurile din sistemul lexical și gramatical al limbii române literare.

Contactele dintre cei trei oameni de cultură din cele trei provincii se realizau și prin publicarea de articole, schițe literare, traduceri în revistele și zi- arele timpului. Astfel, în revista de sub direcția lui Heliade „Curier de ambe sexe”, C. Negruzzi și-a publicat schița **Cum am învățat românește** (nu moldovenește!, deși Negruzzi era moldovean!), re- cunoscnd că el a învățat limba maternă de la arde- leanul P. Maior. Tot în revista lui Heliade-Rădulescu moldoveanul C. Negruzzi a publicat traducerea în limba română a povestirii **Cârjaliul** și cea a poemu- lui **Șalul negru** – ambele de A. Pușkin. În aceeași revistă C. Negruzzi a publicat nuvela istorică **Ale- xandru Lăpușneanul** și poemul **Aprodul Purice**, iar V. Alecsandri a apărut cu o serie de poezii po- pulare din Moldova. În tipografia lui Heliade-Ră- dulescu a fost publicată în românește traducerea lui Al. Donici a poemului **Țiganii** de A. Pușkin. Arde- leanul G. Bariț a tipărit și el mai multe articole în ziarele lui Heliade-Rădulescu.

C. Negruzzi vorbea cu admirație despre această activitate de până la 1848 a lui I. Heliade-Rădules- cu, numindu-l „vindecător” al limbii române. E de subliniat că o caracterizare similară prezenta mai târziu și M. Eminescu în ziarul *Timpul* (21 noiem-

brie 1881). „El (Heliade) scria cum vorbește, viul grai a fost dascălul său de stil. Prin el limba s-a dez- bărat de formele convenționale de scriere din evul mediu și ale cărților eclesiastice, a devenit *unealta sigură pentru mânuirea oricărei idei moderne* (sub- linierea mea – N. C.). Din acest punct de vedere He- liade-Rădulescu a fost cel dintâi scriitor modern al românilor și părintele acelei limbi literare pe care o întrebuițăm astăzi. Chipul propus de el în 1828 pentru încetățenirea termenilor tehnici, a termenilor noi pentru idei nouă se urmează și se recomandă și astăzi ca cel mai potrivit” – încheia Eminescu. Meri- tul mare al lui I. Heliade-Rădulescu constă în faptul că el s-a străduit să absoarbă din cultura europeană marile valori spirituale ale umanității, adaptându-le la necesitățile timpului și îmbrăcându-le într-o hai- nă lingvistică aleasă – româna literară.

C. MIHAI EMINESCU DESPRE SURSELE DE FORMARE A ROMÂNEI LITERARE

4. Trei izvoare principale considera M. Emi- nescu că trebuie puse la baza formării și a dezvoltă- rii limbii române literare:

a) Vorbirea vie, limba vorbită pe întregul masiv romanic nord-dunărean (moldoveni, munteni, arde- leni, olteni, basarabeni, bucovineni etc.);

b) Tradiția lingvistică și literară, cuprinsă în căr- țile noastre vechi (literatura religioasă și cea popu- lară, operele cronicarilor);

c) Mijloacele de limbă folosite de scriitorii de mare talent, numiți scriitori clasici.

4.1. Relațiile dintre vorbirea vie a graiurilor, pe de o parte, și limba literară (sub forma ei scri- să, mai ales), pe de alta, Eminescu le considera ca raporturi dialectice între general și particular, căci fundamentalul și principalul încorporează diversita- tea. „Aceste dialecte – scria poetul – stau în același raport cu limba scrisă, ca și mulțimea concretă de ființe organice de același fel, însă totuși deosebite de ele.” Este ceea ce numim astăzi (E. Coșeriu ș.a.) proces de abstractizare succesivă: întâi actul concret de vorbire (prima etapă de abstractizare), apoi eli- minarea individualului și generalizarea socialului (a doua etapă de abstractizare).

În epoca modernă a limbii literare aspectul ei scris (dar și cel literar oral) se deosebește în plan sincron de varianta populară (și de cele regiona- le) printr-o aplicare mai strictă și mai consecventă a sistemului de norme academice, fixate în dicțio- nare și în gramatici. Normele literare constituie un sistem de reguli unitare de întrebuițare a mijloa-

celor expresive ce conferă limbii literare o anumită stabilitate, unitate, ferind-o de utilizări subiective și incorecte.

4.2. S-a spus, pe drept cuvânt, că Eminescu a fost cel mai harnic scriitor, care citea mereu cărțile înaintașilor săi, medita asupra fiecărui cuvânt folosit de ei. În acest mod în scrierile sale poetul căuta totdeauna cuvântul ce exprimă adevărul.

Poetul nota: „În hârtoage vechi am descoperit mai multe formații sintactice fermecătoare, mai multe timpuri, care au fost uitate, apoi conjuncții, prepoziții și adverbe și chiar două moduri noi, deși defective”. În acest tezaur al limbii vechi a aflat Eminescu, de exemplu, acea formă expresivă de mai mult ca perfect analitic, care apare și în **Luceafărul**:

Iar apa, unde a fost căzut/ În cercuri se rotește.

El scotea în evidență importanța cărților vechi, având în vedere toate operele scrise în perioada preclasică, mai ales cele ale cronicarilor moldoveni și munteni.

4.3. În diverse articole eminesciene aflăm aprecieri elogioase la adresa scriitorilor moldoveni. Astfel el sublinia că Varlaam „a făcut ca limba noastră să fie aceeași, una și nedespărțită în palat, în colibă”, că Negruzzi este „cel mai bun prozaișt”, iar Alexandri – „cel mai mare poet al nostru, care străbate secolele” și deșteaptă „dorul țării străbune”.

În același timp Eminescu avea cuvinte de laudă pentru scriitorii munteni și ardeleni: „Eliad zidea din visuri și din basme seculare / Delta biblicelor sânte, profețiilor amare”, „Bolliac cânta iobagul ș-a lui lanțuri de aramă”, „L-ale țării flamuri negre Cârlova oștirea cheamă”, „Mureșan scutură lanțul cu-a lui voce ruginită ...Preot deșteptării noastre, semnelor vremii profet”.

4.4. Cele trei surse de constituire și dezvoltare a limbii literare se cer a fi îmbinate în mod rațional, fără a exclude sau a exagera rolul uneia dintre ele. Procesul de selecționare a celor mai adecvate mijloace expresive se realizează în mod conștient și efectiv prin stabilizarea normelor literare.

La ce se poate ajunge dacă se recurge cu preponderență la caracteristicile fonetice și la structurile gramaticale exclusiv populare (denaturate încă în fel și chip), ne arată practica lingvistică din fosta R.A.S.S.M. în perioada 1924-1940, când apăreau mostre de tipul: *șinșiancă, slăbășiune militară, stare întrenorodnică, guvern de coroli* sau calchieri directe de tipul: *crudărie, cruzime* (din rus. „materie

primă”), „*unirea soartei istorișe, așa cum și cu unirea lind'ii și alcătuinții naționale*” sau împrumuturi inutile denaturate de tipul: *zădășili, crujoașili, iaceșiili, krasnii ugolok, komnatî* ș. a.

Altă extremă se încercase anterior în unele lucrări lingvistice și literare ale latiniștilor și italie-niștilor în secolul al XIX-lea, supuse satirei lui C. Negruzzi în **Muza de la Burdujeni**.

Calea dreaptă, care constă în folosirea echilibrată a celor trei surse, urmată adecvat și consecvent în dezvoltarea limbii române literare, a fost realizată de adepții curentului tradiționalist (I. Heliade-Rădulescu [primul președinte al Academiei Române], C. Negruzzi, G. Bariț, M. Kogălniceanu, V. Alexandri, AI. Russo, Gr. Alexandrescu, D. Bolintineanu), apoi de M. Eminescu, I. Creangă, B.-P. Hasdeu, I.L. Caragiale, G. Coșbuc, Al. Vlahuță ș. a.

Toată lumea înțelege acum că limba literară constituie o unitate lingvistică spația și structurală de rang superior, având o răspândire teritorială și socială generală și structură riguros normată, ce asigură în modul cel mai adecvat necesitățile de redare a gândurilor și sentimentelor vorbitorilor unui popor. Limba literară reprezintă tot ce conține mai de preț vorbirea vie, graiurile de pe întregul teritoriu al poporului dat. Ea constituie un diasistem, care s-a format în decursul secolelor. Pentru a ajunge la starea contemporană a limbii lor literare, francezilor le-a trebuit nu mai puțin de opt secole: a fost nevoie să apară scriitori clasici, considerați drept modele de folosire a mijloacelor expresive ale limbii franceze. Rușii au avut nevoie nu mai puțin de cinci veacuri ca să ajungă la nivelul lui A. Pușkin, F. Dostoevski, L. Tolstoi.

De la primele texte scrise în limba română și până la apariția clasicilor literaturii române au trecut de asemenea nu mai puțin de patru sau cinci secole. Până în 1812 limbajul vorbit pe teritoriul din estul Prutului era inclus în procesul general de dezvoltare a limbii pe întregul masiv romanic nord-dunărean. După această dată, timp de 106 ani vorbirea vie din Basarabia s-a dezvoltat spontan, fără a se cizela, a se perfecționa și fără a beneficia eficient de îmbogățirea resurselor expresive din perioada clasicismului lingvistic și literar român. Despre condițiile deosebit de vitrege în care s-a aflat graiul basarabean vorbea clar academicianul rus V. F. Șișmariov, specificând lipsa limbii naționale în învățământ, administrație, știință, cultură, biserică. În timpul rusificării țariste n-au putut exista scriitori basarabeni, care ar putea

fi considerați clasici, în stare să pună bazele unei noi limbi literare, deosebite de cea română. Cu referire la perioada sovietică V. F. Șișmariov sublinia în mod deosebit că, deși populația băștinașă din R.S.S.M. se află în strânsă legătură cu rușii și cu alte popoare, ea nu trebuie să uite că vorbește o limbă romanică, dominată de legile ei interne. Savantul rus atribuia un mare rol scriitorilor în procesul de statornicire a normelor unei limbi literare.

În această epocă însă, scriitorii își realizau creația literară în concordanță doar cu ideologia dominantă, care promova existența în R.A.S.S.M. (iar apoi și în R.S.S.M.) a unei noi limbi romanice – „limba moldovenească”, deosebită de cea română. Deosebită în sensul că ea era coborâtă la rangul de grai teritorial, lipsită multă vreme de tradiția lingvistică și literară clasică, îmbibată cu elemente lexicale și calchieri după model rusesc, neologismele necesare fiind considerate ca elemente burgheze dăunătoare. Nu era vorba, la scriitorii din R.S.S.M., de o corespundere între trăire și limbaj, ci de o competitivitate a semnificației poetice cu o anumită concepție social-politică oficializată, redată de multe ori într-o formă lingvistică aservită unor modele alogene. În felul acesta se creau mostre de exprimare primitivă, proletcultistă, caracter absolut efemer, legat de un eveniment politic sau chiar de un discurs al unui conducător politic.

Nu pot nega că și eu personal, ca și mulți dintre cei prezenți aici, am vorbit și am scris nu o dată (fiind constrânși de împrejurările cunoscute) despre „limba moldovenească”. Susțin și în prezent că noi, moldovenii, – și din Basarabia, și din Moldova istorică – am vorbit și vorbim moldovenește, cântăm cântece moldovenești, spunem povești moldovenești. Sunt creațiile seculare ale poporului nostru. Am auzit și am însușit încă din copilărie graiul moldovenesc de la mama, de la apropiații noștri, de la consăteni. Îl vorbim cu toții și astăzi în împrejurările și situațiile potrivite.

Cât privește limba literară, limba model, exemplară, de care ne folosim mai ales în scris, în lucrările literare, științifico-tehnice, limba oficială din documentele noastre social-politice și administrative, ea trebuie numită limbă română. Ea este limba normată, supradialectală, limba română literară, unică pentru toți românii (moldovenii, muntenii, ardelenii, bucovinenii, transnistrieni, cei din Banatul sârbesc, din Ungaria, Bulgaria, Ucraina, Rusia, S.U.A. etc.). E cazul să-l cităm

aici pe scriitorul nostru I.C. Ciobanu (*Moldova literară*, 18 iunie 1995): „Doamne ferește dacă această limbă (=literară) s-ar fi născut prin uzurpare și s-ar fi numit după vreo regiune oarecare: muntenească, oltenească, ardelenescă, bănățeană, bucovineană, moldovenească etc.! Atunci s-ar fi văzut cum joacă dracul într-un picior! Sintagma „limba română” e unificatoare. Ea nu înalță, nu coboară, nu laudă, nu subapreciază pe nimeni, ea creează condiții egale! Și taie o dată pentru totdeauna apa de la moara rățăciților!”.

De altfel, istoria și situația modernă ne oferă multe exemple concrete când în diverse state este în circulație aceeași limbă literară, deși statele sunt independente și suverane.

D. INTEGRAREA NOASTRĂ ÎN SPIRITUALITATEA EUROPEANĂ ȘI MONDIALĂ

Se impune a înțelege cu toții, o dată pentru totdeauna, că încercările întreprinse în perioada sovietică de a crea o nouă limbă literară romanică pe teritoriul fostei R.S.S.M., diferită de cea română, n-au dat și, de fapt, nu puteau da nicidecum rezultatele scontate. Dimpotrivă, au dat naștere la discuții infructuoase, pentru că în niciun chip nu se poate ascunde adevărul confirmat istoricește prin unitatea de limbă, literatură, creații artistice. **Odată și odată trebuie să ajungem cu toții la înțelegerea că limba noastră literară trebuie numită cu numele său adevărat – română.** Acest lucru nu afectează în niciun fel nici ambițiile, nici orgoliul cuiva, cu atât mai mult, independența și suveranitatea statală a Republicii Moldova. Recunoașterea unei limbi literare unice în estul romanic creează posibilitatea reală de a restitui și a folosi întreaga moștenire creatoare clasică (literatură, artă, tradiții cultural-istorice), excluzând practica din trecutul nu prea îndepărtat când scriitorii și valorile artistice, culturale și istorice comune se divizau după criteriul teritorial și politic.

În afară de aceasta, se poate realiza mai eficient pătrunderea mai lesne și în contextul economic și cultural general-european, în care cultura și limba română nu sunt în niciun fel puse la îndoială. Dimpotrivă. Oamenii de știință (lingviști, literați, istorici, filozofi, reprezentanți ai disciplinelor biologice și ai științelor exacte) caută să stabilească legături tot mai strânse între Vestul și Estul romanic european. Un singur exemplu în această privință. Cunosând și admițând concepțiile lui B.P. Hasdeu, S. Pușcariu, N. Iorga ș.a. despre latinitatea limbii ro-

mâne, asemănările și deosebirile ei structurale față de limbile romanice apusene, lingvistul (romanist și românist) suedez Alf Lombard în monumentală sa lucrare, consacrată verbului român (2 volume, 1223 pag.), publicată în 1955 în limba franceză în orașul Lund din Suedia, sublinia că studiul istoric și comparativ al limbilor romanice în general și al fiecărei limbi romanice în parte, fără a ține cont de ambele Românii (cea de vest și cea de est), trebuie considerat nu numai incomplet, ci chiar și zadarnic. În legătură cu aceasta savantul suedez recurgea la o comparație plastică. E ca și cum, lucrând la o masă cu patru picioare, tâmplarul s-ar mulțumi s-o lase doar cu trei. În aceeași situație s-ar afla un romanist care în studiul său istoric-comparativ, studiind limbile romanice, alături de cele trei limbi principale surori (franceza, spaniola, italiana), n-ar vorbi și de a patra – „limba română, care, în opinia romanistului german W. Meyer-Libke, „arată caracterele romanice, ba încă le arată în multe privințe mai curate decât celelalte limbi romanice. Limba poporului român prezintă în chipul cel mai netulburat dezvoltarea de la graiul latin spre cel romanic”.

Nu mai vorbim de atenția ce i se acordă Republicii Moldova în prezent în plan internațional, când – prima dintre țările C.S.I. – a fost primită în Consiliul Europei, organism în care **reprezentanților țării noastre li se fac traduceri nu în pretinsa limbă moldovenească, ci în limba română, pentru că integrarea în structurile europene necesită mijloace adecvate de limbă care să redea această opțiune strategică fundamentală**, iar știința lingvistică urmărește crearea condițiilor optime pentru realizarea acestui obiectiv.

Cred că în condițiile actuale se impune, poate mai mult decât oricând, concilierea părților antagoniste ale cercurilor politice din republica noastră în problema denumirii limbii. Vehicularea ideii despre un eventual referendum în această privință este absurdă, deoarece ar însemna ca o problemă strict științifică să fie soluționată de oameni care se orientează poate mai puțin în asemenea domenii teoretice și istorice complicate. Să ne închipuim pentru moment că s-ar declara un „sfat cu poporul” în privința sistemului heliocentric și cel geocentric ale universului. Cum credeți, mulți dintre oamenii simpli s-ar decide să-l voteze pe Mikolaj Kopernik? Cred că nu, deoarece în concepția populară până astăzi soarele merge pe cer de la răsărit spre apus într-un rădvan tras de cai albi.

Și mai este ceva. La referendum sunt chemați să se pronunțe toți, toată populația. **Ca să determinăm numirea limbii populației majoritare, trebuie să apelăm la alogeni? Nu e curios?**

5. Încheind, consider că **atribuirea denumirii de limbă română pentru noțiunea de limbă literară, oficială în Republica Moldova, nu știrbește cu nimic nici autoritatea, nici demnitatea nimănui**. Dimpotrivă, urmăm calea de dezvoltare firească a oricărui popor, despre care M. Eminescu scria: „Măsurariul civilizației unui popor astăzi este o limbă sonoră și aptă a exprima prin sunete – noțiuni, prin șir și accent logic – cugete, prin accent etic – sentimente”. În realizarea acestui scop în zilele noastre apare cu evidență rolul decisiv al limbii române literare ca factor de cultură, de dezvoltare a terminologiei științifice și tehnice, de diversificare stilistică. Îi urmăm în această privință pe predecesorii noștri în utilizarea experienței de perfecționare a mijloacelor expresive, pentru a ne situa alături de toate popoarele civilizate ale lumii.

Confirmarea limbii române ca limbă literară în Republica Moldova nu lezează cu nimic sentimentul general uman și conștiința națională ale vorbitorilor, deoarece la formarea și dezvoltarea limbii române literare – alături de scriitorii și oamenii de cultură munteni și ardeleni – au contribuit în mod substanțial, cum am arătat mai sus, și cei moldoveni, inclusiv cei originari din Basarabia (A. Donici, Al. Russo, B.P. Hasdeu, A. Mateevici, C. Stere ș.a.). Afară de aceasta rămâne în vigoare forma vie a graiurilor moldovenești, dar fără acele denaturări care i s-au atribuit în mod dăunător în diverse perioade.

Dacă tindem să mergem pe calea progresului economic, social, politic, tehnico-științific, cultural, e cazul să milităm și pentru mijloace de exprimare adecvate, pentru o limbă care să corespundă epocii în care trăim, numind această limbă cu numele ei adevărat. Să nu ne ascundem după deget, ci să privim realitatea în mod cinstit, așa cum este. E vorba și de o îmbinare fericită a formei denominative cu cea a conținutului, doar nimeni nu se mai îndoiește acum că în estul Europei nu există decât o singură limbă romanică.

La sfârșitul acestei comunicări aș dori să amintesc un fapt din trecutul istoric îndepărtat. A fost întrebat odată Alexandru Macedon cum de a supus el toată lumea cunoscută pe acele timpuri, nimeni până atunci nereușind să facă acest lucru. Împăratul

a răspuns: „Avut-am patru ajutoare cu mine: unul – cuvântul dulce; altul – mâna întinsă prietenește; altul – judecata dreaptă; altul – iertarea celor greșiți. Cu aceste ajutoare am supus toată lumea”.

Noi astăzi nu vrem să cucerim lumea, dar ca să ne înțelegem – noi înde noi – suntem în stare? Să cugețăm cu toată înțelepciunea. Dacă toți, cum declarăm în ultimul timp, recunoaștem unitatea limbii, trebuie să mărturisim și unitatea denumirii ei, cum apare ea în toate statele unde are circulație această limbă (România, Republica Moldova, Ucraina, Rusia, Serbia, Bulgaria, S.U.A. etc). Este o denumire absolut justificată științific, pe care a acceptat-o o lume întreagă,

denumire precisă, corectă, durabilă – limba română.

Reformularea cuvenită a Articolului 13 din Constituție va servi drept cheazășie pentru însușirea unei limbi literare (scrise și orale) în formele cerute de normele respective cu toată terminologia științifică, tehnică, culturală, adecvată exigențelor contemporaneității.

Comunicare prezentată în Parlamentul Republicii Moldova la Conferința științifică „Limba română este numele corect al limbii noastre”, Chișinău, 20-21 iulie, 1995

Sursa: „Limba Română”, nr. 4 (22), 1995, p. 10-19.

Mihail Grecu. *Pâinea și soarele*. 1977. Pânză, tehnică mixtă